
MÜLKİYET, HÜRRİYET, ŞAHSİYET ve BUNLARIN MUTLAK' A NİSBETİ

Ahmet BATTAL*

A. MÜLKİYET VE FELSEFESİ

1. MODERN HUKUKTA

*M*odern pozitivist materyalist hukukta haklar, nisbi haklar ve mutlak haklar olarak sınıflandırılır. Mülkiyet hakkı da bir “mutlak hak” türü olarak ele alınır ve Medeni Hukukun bir alt dalı olan Eşya Hukukunun (droit réel) konusunu oluşturur. Eşyanın “reel” (real) ve “gerçek” olduğu algısına dayanan bu yaklaşım, esasen maddeye ve varlığa yüklenen ideolojik anlamla doğrudan ilgilidir: “Madde her şeydir ve ‘gerçek’ ‘madde’den ibarettir”.

Yine modern hukukta, mutlak haklar, bir ilişkiye dayanmayan, yani bir ilişkiden değil varlığın kendisinden (aynından) doğan haklar olarak tarif edilir. Mülkiyet hakkı da eşyanın aynından (kendisinden) doğan mutlak bir “aynî hak” olarak tarif ve tasnif edilir. Mutlak hakların alternatifi sayılan nisbî hakların ise kişiler arasındaki ilişkilerden doğduğu kabul edilir.

---

*Prof.Dr., Ankara Turgut Özal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Öğretim Üyesi

Görüldüğü üzere modern pozitivist hukuk, mülkiyet hakkının konusunu oluşturan eşyayı, bizzat eşyanın kendisine isnat eder ve o eşya üzerindeki malikiyeti de hakkın sahibi olduğunu düşündüğü bir “kişi”ye izafe eder. Bu olgusal duruma ise “mülkiyet” der.

Bu yaklaşım “insan kendisine maliktir” felsefesinin olağan bir sonucudur. Zira, kendisine malik olan, başka şeylere ve hatta kişilere de malik olmak isteyebilir (arzular ya da meyiller-temayülât), malik olmaya çalışabilir (güç ve kudret-istidat), malik olmayı başarabilir (filler ve hasılat). Bu yaklaşıma göre bir yandan “insan insanın kurdu”dur ve diğer taraftan da “insan, ‘insandan gelen’ ihsanın (iyiliğin ve yardımseverliğin) kulu”dur. Yani insan hem efendidir hem köledir. Bu felsefenin devam cümleleri de şunlardır: Hayat bir mücadeledir..., Düşenin dostu olmaz..., Namerde değil merde dahi muhtaç olmayacaksınız..., vs...

2. DİNİ HUKUKTA

Bir ve tek (biricik) Yaratıcının varlığına ve her şeyi onun yarattığına inananlar için, eşya ve madde, gerçek (reel) ve tek mutlak varlık değil, ancak nisbi ve izafidir. Masivada gerçek-reel mânâsıyla “mutlak”lık yoktur. Mutlak olan, ancak, bir ve sonsuz olandır. Bir ve sonsuz olanın irade ve kudretinin ürünü olan ve ona istinat eden her şey, mutlak değil, O Mutlak’a nisbeten nisbidir.

Öte yandan yine biricik yaratıcının tek Hak ve hakiki (gerçek-reel) varlık olduğuna inananlar için “eşyanın aynı” da aslında “aynı” değil “ayna”dır (ayine).

Bu sebeple Yaratıcıya inananlar için mülkiyet kurumu da kendi başına bir “müessese” değil, sadece ilişkisel bir durumdur. Şöyle;

İnsan - mülkiyet ilişkisi, insanın ayna ile ilişkisine benzeyen bir ilişkidir. Ayna, kendisini ayna eden “sır” sayesinde kendi varlığını gizler ve karşısındakine karşısındakini gösterir. Aynanın karşısına geçip “basar”ını yani gözünü kullanan kişi, aynayı yani camı ve arka yüzündeki boyayı (sırrı) değil, aynanın yöneldiği ve “dolayısıyla, dayandığı” şeyi görür. Ayna kendisini ne ölçüde gizleyebilirse yani ne kadar “tam ayna” ise, yansıtması da o nisbette saf ve berrak olur.

İrade sahibi varlık olarak insan da “eşyanın aynı”nın karşısına geçtiğinde basarı yani gözü ona eşyayı gösterir, ama basiretini de açarsa bu

kere artık eşyanın kendisini değil, eşyayı var edeni ve var etme amacını görür. Bu görme, idrak yani "anlayarak görme"dir.

Diğer deyişle eşya ile sahibi (yani ayna ile muhatabı) arasındaki bu ilişkinin iki ucu ya da tarafı vardır. Bir ucunda, eşyaya zahiren ve şeklen malik olan insan, diğer ucunda ise o insan tarafından, zahiren ve şeklen mülk edinilmiş olan "şey" vardır.

Ama bu ilişki de kendi kendisine var olma kabiliyetine sahip değildir, kendi kendine var olmuş da değildir. Bu ilişkinin de Yaratıcısı ve sahibi olan üçüncü bir kişi vardır ve işte ona "gerçek reel" varlık ya da Yüce Yaratıcı denir.

3. EŞYA, SAHİBİ VE HUKUKU

Laik hukuk, şey'i (eşyayı) hak sahibi olarak görmediği için eşyanın hukukunu değil sahibinin eşya üzerindeki hukukunu korumaya yönelir.

Esasen, insanlar dışındaki varlıkların, canlılar -ve bilhassa hayvanlar-dahil her tür şey'in "bizzat hak sahibi" olmadığı doğrudur. Ama bilvasıta, Yaratıcısı olan sahibi üzerinden yani O'nu temsilen bir hak sahibi olmaları mümkündür.

İşte bu sebeptir ki, mülkiyeti Yaratıcı ile ilişkilendiren ve yukarıda açıkladığımız hukuk anlayışı, mesela "hayvan hakları"nı, "hayvanın sahibi olan insanın hakkı" ya da "hayvan ile çevresel ilişki içinde olan insanın yükümlülüğü" biçiminde tarif etmekle yetinmez. Hayvanı ve giderek tüm varlığı, başıboş ve sahipsiz olmaktan çıkarır, kozmik bir "düzen" in parçası ve aynasal bir amacın sahibi yapar.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşıldığı üzere bu yaklaşım, pozitivist ve materyalist hukuk anlayışına nazaran oldukça farklı bir bakış açısidir. Aşağıda bu bakış açısına göre mülkiyet kurumunu inceleyeceğiz.

B. MÜLKİYET İÇİN NE GEREKİR?

Mülkiyet, sonundaki "iyet" ekinin Arapça karşılığından da anlaşıldığı üzere, anlık ve geçici bir durumun değil, nisbeten sürekli, kalıcı ve olgusal bir durumun yani malik olma kurumunun adıdır. Bu kurumsal durumun ortaya çıkabilmesi, kalıcı olabilmesi ve en önemlisi de mânâ ifade edebilmesi için bazı şartlar gereklidir. Şimdi bunları inceleyeceğiz:

1. HÜRRİYET İHTİYACI

Bir bakışa göre, insanı insan yapan iki önemli kurumdan biri mülkiyet, diğeri de hürriyettir. Aralarında bir bağın ve bir sebep sonuç ilişkisinin olup olmadığı önemlidir.

Hürriyeti hürriyet yapan mülkiyet midir? Yoksa aksine, mülkiyeti mülkiyet yapan ve ona kıymet veren hürriyet midir?

“Ekmeksiz yaşarım, hürriyetsiz yaşayamam” diyen çağdaş bilge Bediüzzaman, “ekmek” ile mülkiyeti kastedtiğine göre mülkiyet için hürriyeti bir ön şart olarak kabul etmiştir.

Gerçekten, ekmeğin için hürriyetinden feragat edenler köle olmayı kabul edenlerdir. Efendisinin işine yarayan hiçbir köle aç kalmaz. Ama ne yiyeceğine daima efendisi karar verir. Köle olmayı reddedenler ise hürriyetleri sayesinde daha iyiye ulaşmak ve kemâlâta yol almak için yarışlar ve daima doyarlar, üstelik ne yiyeceklerine de kendileri karar verirler.

2. MÜSABAKA İHTİYACI

Hürriyetin mülkiyete kapı açmasını sağlayan mekanizmaya piyasa, piyasadaki oyunun adına ise müsabaka denir.*

Piyasa iyidir. Müsabaka da daima iyidir. Ama rekabet tehlikelidir. Sınırları çizilemezse bir anda “haksız rekabet” denilen sapmaya ve dolayısıyla da sömürüye yol açar.

Bilhassa sanayi devrimi sürecinde ve sonrasında, genellikle batı toplumlarında yaşanan sınıf çatışmaları, kaoslar ve devrimler, rekabet hürriyeti denilen ve suistimale çok yatkın olan hürriyet için sınır çizme ihtiyacını ortaya çıkarmış ve toplumsal ideolojilerin doğmasına yol açmıştır.

3. OTORİTE İHTİYACI

Piyasadaki müsabaka mekanizmasının düzenli işleyebilmesi için, devlet denilen hakemin gözlemciliğine ve müdahalesine ihtiyaç vardır. Modern sosyal devlet, bu ihtiyacın ürünü olarak ve adaletsizlikleri gidermek iddiası ile ortaya çıkmıştır.

Ancak devlet başlangıçta güvenlik ve hakemlikle başladığı kamu hizmetinin türünü ve çapını modern çağlarda yeni kamu hizmetleri ve alanları ile artırdıkça, kendisinin mülkiyete duyduğu ihtiyaç da artmıştır.

---

* (Rekabet kelimesi ve kavramı müsabakanın içerdiği mânâyı tam karşılamamaktadır, ancak bu husus ayrı bir incelemenin konusu olacak kadar uzun ve önemlidir).

Bu ihtiyaç sebebiyle ya da bahanesiyle, devlet, bir yandan vergilerle kişilerin mülkiyet alanına nüfuz etmiş, diğer taraftan da emir ve yasaklarla kişilerin hürriyet alanına müdahale etmiştir. Bu ise otoritenin sınırlanması ihtiyacını gündeme getirmektedir.

4. SİYASET İHTİYACI

Kamusal otoritenin sınırlanabilmesi için meşru yöntem, devlete güç veren ve yetki devreden bireylerin, çeşitli usul ve vasıtalarla devleti denetlemesidir. Bu noktada devlet yöneticileri denetlenen, yönetilenler ise denetleyendir. Kişiler ise vatandaş olarak denetleyen iken mesela memur, amir ya da yönetici olarak denetlenen pozisyonundadır.

Yönetenleri denetleyenleri organize eden güce muhalefet kurumu denir. Muhalefetin meşruiyeti bu sebeple mülkiyet hakkının en önemli teminatlarından biridir. İktidar her ülkede vardır. Sadece demokratik kültüre ve bu kültürün sonucu olan türden demokratik rejime sahip ülkelerde “muhalefet meşru ve samimi bir muvazene-i adalet unsurudur”.

Böylece ortaya çıkmış olmaktadır ki mülkiyeti sınırlandıran gücün denetlenmesi için de yine hürriyete ihtiyaç vardır.

Bu yolla ortaya çıkan hukuk, mülkiyet ve hürriyet hususunda bazı adil sonuçlar doğurabilir ama her şeye yeterli değildir.

5. AHLÂK İHTİYACI

Hürriyetin gerçek bir hürriyet olması için ahlâkî kodlarla sınırlandırılmasına ihtiyaç vardır. Aynı şekilde hukukun ve devletin müeyyidelerinin gerçekten faydalı olması için toplumsal desteğe ihtiyaç vardır. Zira iktidarı da muhalefeti de meşruiyet çizgisinde tutacak ve başta yaşama hakkı olmak üzere tüm haklarına ve dolayısıyla mülkiyet hakkına riayet etmesini sağlayacak olan toplumsal fonksiyon ahlâktır.

Ahlâk mülkiyet hakkının sınırlarını ve kullanılma biçimini belirler. Piyasayı denetleyen bir sınır kod oluşturarak haksız mülkiyeti, haksız rekabeti ve diğer mülkiyet hakkı ihlallerini engellemeye yönelir.

Bir doktor dostum anlatmıştı: Muayenehanesinde hastasını muayene etmiş. Hasta yüz lira ücret ödeyecek. Cebinden iki elli lira çıkarmış, “bunun birini gelirken yolda buldum, sana nasıpmış” deyip uzatmış, “aslında senin hakkın elli liraydı ama madem ki yüz lira istedin ben de sana benim hakkım olmayanı devredeyim ki senin hakkın olmayan benden çıkmış olmasın” dercesine.

“Yolda bulduğun para senin değildir, maharet parayı bulmakta değil, sahibini bulmalısın, bulamıyorsan devletten yardım iste o bulsun” prensibini bir ahlâk kodu olarak öğrenmiş ve benimsemiş olan doktor dostum ne yapacağını şaşırılmış. Paranın yolda bulunmuş bir para olduğunu bilmeseydi bir mesele olmayacaktı. Ama artık biliyor. “Bunu al, bana başka elli-lik ver” demesi de anlamlı değil zira ikisi aynı.

Ne yapacağız? Bu örnekten de görüldüğü gibi problem doktorda değil, hastanın kafa yapısında. O halde çözüm de orada aranmalı.

6. VİCDAN İHTİYACI

Ahlâkı ahlâk yapan aslında vicdandır. Zira vicdanı olmayan kişi, ahlâk kodları yardımıyla sadece dışsal baskı altında tutulabilir. Ahlâksızlık yapan bir kişi, yaptığıнын ahlâksızca yani vicdansızca olduğuna inanmıyorsa, yani ahlâkı içselleştirmiş değilse, bu kişinin bu ahlâk kodlarına uyması sadece bir dış baskının sonucu olarak kalır ve dolayısıyla dış baskının olmadığı yerde kolaylıkla ahlâksızlığa sapar. (Bu durum bir zafiyettir ve aslında kaynağında Hak olmayan hukuk kodları ve iradesi Hakka dayanmayan hukuk müeyyideleri için de geçerlidir).

Vicdan kişiyi egoizmden uzaklaştırır ve diğergam ya da fedakarhamiyetli yapar. Vicdanlı kişi, devletin aracılığına gerek kalmadan fakire malından verir. Toplumun ve bireyin hakkını ve hukukunu gasbetmez. Bu yanlışları yapsa dahi kısa süre sonra kendi kendisine içsel bir muhasebe yaparak hatasını anlar, nedamet eder ve hatasını telafi etmeye yönelir.

Vicdan aynı zamanda mülkiyet hakkının sınırlarını da netleştirir. Kişiyi “mal benim değil mi, istediğimi yaparım” düşüncesinden uzak tutar.

7. FELSEFE VE İRADE İHTİYACI

Vicdanı harekete geçiren eğitimidir. İnsandaki eğilimler, objektif iyiye ve ortak doğruya, ancak, terbiye denilen ve Rab’lığın bir tezahürü olan eğitimle yönlendirilebilir.

Dolayısıyla gerçek eğitim için de bir köken niyete, ruh ve mânâyaya sahip derinlikli bir felsefeye ve kuşatıcı bir bakış açısına ihtiyaç vardır.

İşte bu sebeple biz de yukarıda önce mülkiyet kavramına yönelik farklı felsefî bakış açılarından bahsettik ve varlığın nasıl algılandığının mülkiyet hakkının mânâsı, kapsamı ve sınırları üzerinde etkisi olduğunu belirttik.

Hürriyeti sadece “başkasının hakkını ihlal etmemek” olarak tarif eden bakış açısı, içsel bir denetimden mahrumdur. Hürriyeti böyle tarif eden

kişi kendi kendisine dilediği gibi zarar verme hakkına sahip olduğunu kabul edecektir. Bunun bir adım sonrası ise arzu ediyorsa ve mümkün olursa başkasına da zarar vermekten çekinmemektir. O halde kişinin başkasına zarar vermemesinin ön şartı kendisine de zarar vermeyecek bir kişi haline gelmesini sağlamaktır.

İşte ancak bu tür kişidir ki zahiren mülkiyeti altında bulundurduğu eşya ile arasında manevi bir bağ kurar. Mülkiyeti abartmaz. "Bu mal senin mi" diye sorulduğunda "bende emanet" der. "Bu can senin mi" sorusuna "tende emanet" dediği gibi. Oysa "ben kendime malikim" diyen kişi, ardından "ben malıma tam ve hakiki malikim" der. Malı elinden gittiğinde ise "her şeyini" kaybettiğini zanneder.

Yine ancak vicdanlı kişidir ki hukukta ve hayatta hedefini şaşırılmaz. Vicdanlı insan vesileyi ararken gayretli olur, vesilenin neticesini değerlendirmeye geldiğinde mütevekkil olur ve "mal da yalan mülk de yalan", "faniyim fani olanı istemem ..." der. Oysa neticeye kanaat etmeyi bilmeyen hırslı insan, hırsının esiri olmasının da sonucu olarak "ne yapsam olmuyor" deyip tembelliğe düşer ve arzularının esiri olur, vicdanını da baskı altında tutarak her türlü hak ihlalini kendince meşrulaştırmaya yönelir. Vicdanı bozulur, toplum için de tehlike arzeder.

O halde hürriyet gibi mülkiyet hakkını koruyan ve sağlayan ana kaynak da aslında vicdandır.

C. ŞAHSİYET VE MÜLKİYET

1. ŞAHSİYETİN SINIRLARI

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, kişinin kişiliği yani şahsiyeti ile, kişinin malıyla ilişkisini yani mülkiyeti nasıl algıladığı arasında doğrudan bir bağ vardır.

İnsan çalışıp kazanınca da insandır ama, insan asıl, zaman denilen servetini ve ondan gelen kazancını bencilce harcamaktan kaçınıp diğergam hamiyetle sarfedince insandır.

Mülkiyeti öznel bağlamından koparan sanayi devrimi süreci ve onun doğurduğu ideolojiler, aslında insanı ve şahsiyeti de bağlamından koparmışlardır.

Eski çağlarda da şahsiyet (kişilik) kavramının sınırları belirsizdi. Şahsiyet sahibi olmak yönünden insanlar arasında ciddi farklar vardı. Mesela

Roma medeniyetinin hukukunda köleler “mal” idi. Canlı olarak işe yaramıyorsa ya da muhafaza edilemiyorsa ölüsü de bir mal kabul edilirdi. O kadar ki hür bir baba ölmüşse ve mirasına dahil bir kölesi iki oğlu arasında paylaşılammışsa, bu köle ortadan bölünüp paylaşılabilirdi.

Günümüzde kölelik “şeklen” bittiğinden kişilik için bu tür bir tartışma yoktur. Her insan, görünüşte, haklara ehil olmak yönünden eşittir.

Ancak sanayi devrimi ve onun ideolojileri, bir yandan, köleliği önce tepe tepe kullanıp sonra “şeklen” kaldırırken, diğer taraftan da kişilik kavramını şirket hükmî şahsiyeti denilen yeni bir icatla yeniden ve farklı biçimde zorlamış ve zorlaştırmıştır.

2. ŞAHSİYETİN SANAL OLANI: HÜKMÎ ŞAHİS

Sanayi devrimi sürecinde gerçek kişiler denilen insanların ömürlerinin ve şahsî ve malî güçlerinin yetmediği kadar uzun soluklu ve büyük çaplı işleri yapmak için icat edilmiş olan, ve varlığının iznini ya da onayını, devlet denilen ve kendisi de suni ve hükmî bir şahıs olan kamusal güçten alan farazi ve hayalî kişiler türemiştir. Vakıf ve sandık (fon; found/foundation) ya da cemiyet (dernek) ve cemaat gibi diğergam ve hamiyetçi amaçlara yönelik hükmü şahıslar bahsimizden hariçtir. Zira bunlar ayrı bir gruptur ve sanayi devriminin değil, hem doğuda hem batıda görülen çeşitli formlarıyla, siteye ve medineye ait olan vahiy medeniyetinin icatlarıdır.

Günümüzde bilhassa anonim şirket türünden tüzel kişilerin, bencilliği “bizcilik” kılıfı altında sürdürdükleri açıktır. Bu tüzel kişilerin mülkiyet ve sermayeye yükledikleri mânâ da bilhassa sınırlı sorumluluk ilkesinin ve tüzel kişilik perdesinin suistimali sebebiyle problemlidir. (Bu da ayrı bir çalışmanın konusu olacak ölçüde önemli ve ayrıntılı bir husustur).

3. MÜLKİYETİN SANAL OLANI: KÂĞIT PARA

Ancak yine sanayi devriminin sebebi ve sonucu durumunda olan bir başka sanal varlık icadı vardır ki mülkiyete asıl darbeyi o vurmuştur.

Onbeşinci yüzyıla gelinceye kadar insanlık senedi az kullanıyordu ama kullananlar da sadece ispat vasıtası olarak biliyor ve kullanıyordu. Sürekli sürgün halindeki bir topluluk durumundaki bir milletin İtalya ve Akdeniz havzasındaki tüccar fertleri olan Lombardiya Yahudileri, mallarını ve bilhassa altınlarını, sürgün sırasında da taşınabilir hale getirebilmenin bir yolunu buldular ve kıymetli evrak denilen senedi icat ettiler.

Pazarlardaki banklarda icra-yı faaliyet eden bankerlerce, emaneten teslim alınan altına karşılık olarak verilen bu senet, kıymetli evrak kaydını yani basit ifadesiyle "bu senedi getirmeyene senedin karşılığı olan altını iade etmem" notunu içeren bir senetti. Böylece senedi elinde bulunduran, senette yazılı altın kadar kıymetli bir senede yani "kıymetli evrak"a sahip olmuş oluyordu. Bir adım sonrası ise bu banker senetlerinin piyasada altının yerine geçmesi ve içlerinden birinin senedinin kralın imtiyazını da kazanarak bank-not'a dönüşmesidir.

Böylece sanal bir "değerli varlık" durumundaki kâğıt para, mülkiyetin ölçüğü durumunda olan ama aslında kendisi de bir tür mal (reél) olan altının yerine geçmiş oldu.

Bu değişiklik malın değerini tesbit işini piyasanın tümünün işi olmaktan çıkardı ve piyasanın bir köşesindeki banklardaki bankerleri ve ardından da o bankalardan birine imtiyaz veren devleti piyasanın merkezine yerleştirdi.

Bu güne gelince, mortgage krizi ya da finansal kriz diye bildiğimiz tüm iktisadi krizler aslında reelin krizi değil, reel'in değerini belirleyen kâğıt paranın ve onu basan, alan, satan bankanın krizidir.

D. SONUÇ VE ÇÖZÜM

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, insanlık, malikiyetini ve mülkiyetini abartarak hakiki şahsiyetini ve hakiki hürriyetini kaybedip malını ve malıyla ilişkisini tek-tüm varlığı olarak tarif etme hatasına düşmüşken, bir de, "kağıt para" denilen ne idüğü belirsiz sanal varlıkla ve onun hileleri ve krizleri ile karşılaşınca, kendisini hepten kaybetme noktasına gelmiştir. Bu gidiş, kimi yerde "yasak ve serbestin sınırlarını –tabii keyfimize göre- yeniden belirleyelim" teklifiyle kendisini göstermiş, başka yerde "cihat için hırsızlık mübahdır" anlayışına uzanmış, kimileri için de dünyevîleşmenin çeşitli boyutları olarak görünmüştür.

Çözüm, sanayi devrimini tüm icatlarıyla ve tüm felsefi materyalleriyle birlikte bir bütün olarak sorgulamak ve insanı, doğu-batı diye ayırmadan, insanî kısrından İlahi özüne ulaştırmaktır.

Zira Ben'in hürriyeti samimi olmadığı gibi mülkiyeti de hakiki değildir. Ben'den Biz'e geçemeyen ya da Biz'den O'na ulaşamayan benlik, amaca uygun bir benlik değildir. ▽

Muhafazakâr Düşünce / Mülkiyet